

РЕЦЕНЗИЯ

от проф. д-р Живка Стефанова Колева-Златева – катедра „Обща лингвистика и старобългаристика“, Великотърновски университет „Св. св. Кирил и Методий“
относно дисертационен труд за присъждане на образователната и научна степен
„доктор“

в област на висше образование 2. Хуманитарни науки,
професионално направление 2.1. Филология,
научна специалност „Общо и сравнително езиковедие – Индоевропейско
езиковедие“

Автор: Демина Юлиянова Иванчева

**Тема: Произход и развитие на думите, изразяващи емоцията гняв в
иберороманските езици**

Научен ръководител: доц. д-р Биляна Михайлова

Член съм на научното жури за защита на дисертационния труд за присъждане на образователната и научна степен „доктор“ на Демина Юлиянова Иванчева, редовна докторантка по научна специалност „Общо и сравнително езиковедие – Индоевропейско езиковедие“), професионално направление 2.1 Филология, област на висше образование 2. Хуманитарни науки към Катедрата по общо, индоевропейско и балканско езиковедие на СУ „Св. Климент Охридски“, въз основа на Заповед № РД38-38/19.01.2024 г. на Ректора на СУ „Св. Климент Охридски“.

1. Общо описание на представените материали

Представеният от Демина Юлиянова Иванчева комплект материали включва дисертационен труд, автобиография, автореферат, списък и копия на отпечатани научни трудове.

Докторантката има общо три публикувани статии по темата на дисертацията: две в сп. „Съвременна лингвистика“ и една в сборник с доклади от конференция (*Слово, човек и общество. Изследвания в чест на доц. д-р Адриана Миткова*, София: УИ "Св. Климент Охридски", 2023), които заедно с дисертационния труд й носят необходимите 80 точки, отговаряйки на минималните национални изисквания за придобиване на образователната и научна степен „доктор“.

2. Кратки биографични данни за докторантката

Демина Юлиянова Иванчева е придобила ОКС „бакалавър“ по португалска филология от Софийския университет „Св. Климент Охридски“ през 2018 г., която надгражда с магистърска степен по приложна лингвистика през 2019 г., придобита от същия университет.

3. Актуалност на темата на дисертацията

Дисертацията е посветена на семантичната реконструкция, която е слабото звено в етимологията, и това е силен аргумент в подкрепа не нейната актуалност за съвременната лингвистика. Проследен е семантичният развой на думи, обозначаващи емоцията „гняв“ в испански и португалски, въз основа на писмени текстове, като за отправна точка са използвани представени в етимологични речници хипотези за произхода на думите. Изследван е богат текстов материал, който дава възможност да бъде анализиран засвидетелстваният семантичният развой на изследваните думи. Направените изводи могат да бъдат използвани за прецизиране на предложените в речниците етимологични хипотези, тъй като видимата част от семантичната еволюция на думите е продукт и на предходния, „невидимия развой“, тя носи паметта и за мотивиращите признаци на техните етимони, за техните първоначални значения, първоначална вътрешна форма. От самата формулировка на целите на дисертацията се вижда, че тя няма за цел да коригира етимологичните хипотези, а само да посочи „някои проблемни етимологии и хипотези, свързани със сигурното установяване на произхода на конкретни думи“. Ще отбележа, че със силата на данните за историята на думите и на научния инструментариум на съвременни лингвистични теории, изследващи езика от позициите на антропоцентризма, може във висока степен да бъде прецизиран семантичният аспект на етимологичните хипотези. Той е тяхна слаба страна и е важен не само с оглед на реконструирания първоначални значения, но и за определяне на етимологичните гнезда, въз основа на които се реконструира етимонът, формално и семантично, определя се и времето на раждането му. Така косвено семантичната реконструкция се отразява и на формалната реконструкция. Освен това съобразяването на семантичната реконструкция с постиженията на съвременната лингвистиката, реализирани в парадигматата на антропоцентризма, означава реконструиране на такива значения в етимологията, които са възможни като продукт на човешкия когнитивен и перцептивен апарат, а не във въображението

на етимолога. Все по-категорично се налага разбирането, че и в семантичната реконструкция не всичко е възможно, подобно на формалната реконструкция, която се опира на фонетичните закони.

4. Характеристика и оценка на дисертационния труд

Дисертацията съдържа уводна част, три глави (две с теоретична насоченост и една, в която е представен историко-етимологичният анализ на семантиката на изследваната лексика), обобщаваща част, библиография и списък на използваните източници.

В увода е обоснована актуалността на темата, поставени са целите и задачите на изследването. Отбелязано е, че във фокуса на вниманието са спорни етимологии на иберо-романски названия на гнева, семантичният аспект на които може да бъде прецизиран въз основа на тяхната засвидетелствана история. Основателно в задачите е включено изясняването от позициите на различни науки и на същността на емоциите като феномен, и в частност на гнева. Така може по-добре да бъде разбран изборът на мотивиращите признаци на изследваната лексика и специфичните особености на нейния семантичен развой. Важна задача също така е откриването на текстове, отразяващи различни периоди от развитието на езиките, в които са употребени изследваните названия на гнева. Засвидетелстваната употреба на думите е важен източник за доказване на извършени семантични промени във времето.

Относно прилаганите методи е отбелязано, че „използването на сравнително-историческия и етимологичния метод е съчетано с изследване на лексикалната семантика в синхронен план“. Не са дефинирани самите методи и тяхната взаимовръзка. Тъй като етимологичното изследване предполага извършването на формална и семантична реконструкция на изследваните езикови знакови единици (морфемите и лексемите), е необходимо ясно да се определят методите и подходите, чрез които това е осъществимо. Сравнително-историческият метод се прилага при формалната реконструкция на морфемите чрез прилагане на откритите фонетични закони. Методи на семантичната реконструкция не са коментирани в тази част на дисертацията. Като методологичен инструмент не са отбелязани и семантичните паралели, които традиционно са използвани в етимологичния анализ.

Първа глава, озаглавена „Етимология – дефиниция, цел и обект на изследване“ е с теоретичен характер и от нея се очаква да бъдат представени принципите на етимологичните изследвания. В главата са коментирани формалната реконструкция,

семантичната реконструкция и ролята на словообразователния анализ в диахронен аспект. Изложението би спечелило при по-стегнато, по-структурирано представяне на взаимовръзката на тези аспекти в етимологичния анализ при опора на необходимата научна литература, която в тази теоретична глава е крайно недостатъчна. Необходимо е осветяването на такива принципни въпроси, като въпросите за определянето на етимологичните гнезда, за формалната и семантичната реконструкция на етимоните на думите, за диахронното тъждество на знаковите единици и различаването на древните омоними. Специално внимание трябва да бъде отделено на семантичната реконструкция, на нейната роля в етимологичното изследване, на постиженията и нерешените въпроси относно семантичния аспект на етимологичните изследвания, тъй като именно той е във фокуса на вниманието на дисертационния труд. Както беше отбелязано, семантичната реконструкция е слабата страна на съвременната етимология. Задълбоченото осветяване на този въпрос предполага разглеждането на мотивиращите принципи на думите, на тяхната различна психологическа значимост, на ролята на семантичните паралели, които доказват, че връзката между определени значения е възможна, но не свидетелстват категорично за посоката на семантичния развой. Ресурсите на антропоцентричния изследователски подход, съобразяващ семантичната страна на лексикалната и морфемната еволюция с работата на човешкия перцептивен и когнитивен апарат, и на научния инструментариум на когнитивната лингвистика дават богати възможности за повишаване обективността на семантичната реконструкция и на етимологичния анализ като цяло.

Когнитивната лингвистика прецизира инструментариума за изследване на семантичния развой, тъй като го съобразява с човека като носител на езика, фокусира се върху самите механизми на семантичните промени, условията за тяхното осъществяване. Така семантичните промени могат да бъдат разбрани по-добре, като се вземе предвид механизмът на тяхното осъществяване (пренос по сходство или по съседство), къде се осъществяват (в ума на говорещия или на слушащия, осъзнавани или несъзнавани са), в резултат на какви познавателни процеси се осъществяват (когнитивна метафора, лингвистична категоризация). Научният инструментариум на когнитивната лингвистика позволява да се направи важна крачка към обясняване на произхода и семантичния развой на изследваните лексеми. Така по отношение на изследваните в дисертацията лексеми би могло да

се достигне не само до латински, откъдето са основната част от тях, а и по-назад във времето. Работата би спечелила, ако фактите за историята на думите, за тяхната съвременна употреба заедно с подходящ научен инструментариум бъдат използвани за семантична реконструкция, за прецизиране на етимологичните хипотези, представени в речниците, които не само да се използват като достоверна изходна точка за семантично развитие.

Напълно основателно изследването на наименованията на гнева включва прегледа и анализа на съществуващите теории за емоциите (представен в трета глава). Знанието за емоциите е важно за разбиране на природата на техните наименования. Тъй като в дисертацията се изследва езиковото отражение на емоциите, благодатно за самото изследване би било съобразяването със съвременните когнитивни изследвания върху емоциите, защото в думите с отразена представата на човека за емоциите като продукт на неговия перцептивен и когнитивен апарат. В трета глава наред с прегледа на разнообразни теоретични изследвания на емоциите е отбелязан и интересът на когнитивната лингвистика към емоциите, но е казано също, че когнитивните изследвания няма да бъдат взети под внимание в дисертационния труд, което е необяснимо (с. 27 – 28). Като аргумент докторантката отбелязва това, че в нейното изследване „не се търсят семантичните примитиви, а се цели установяване на семантичното развитие на думите“. Всъщност обхватът на когнитивните изследвания на лексикалната семантика далече надхвърля теорията за семантичните примитиви и научният инструментариум на когнитивната лингвистика съвсем не трябва да бъде пренебрегван, тъй като може да даде вероятностна оценка на реконструирания мотивиращи признаци на думите и предполагащото семантично развитие. Например осмислянето на семантичното развитие на изследваните лексеми в светлината на теорията за когнитивната метафора дава възможност то да бъде обяснено с оглед на обуславящите го познавателни процеси. В когнитивна перспектива може да бъде осмислено и метонимично семантично развитие заради ситуативната обусловеност на семантичния пренос, ако съседството на свързаните понятия бъде разгледано в контекста на фреймовата репрезентация на знанията. Трябва да отбележим, че осмислянето на дадено семантично развитие в когнитивна перспектива има обясняваща сила.

В четвърта глава е представен самият анализ на семантичното развитие на разгледаните лексеми. Привлечен е богат материал, извлечен от текстове с широк

времеви диапазон. Проследена е историята на думите. Отбелязано е варирането в семантиката на изследваните диахронно тъждествени лексеми в близкородствени иберо-романски езици. Очертани са следните модели на семантично развитие на лексемите, обозначаващи емоцията гняв: лудост > гняв; подигравка, осмиване > гняв; болест, боледуване > неразположеност > гняв; бързо движение > гняв, ярост; жлъчна течност > гняв.

Откритите модели на семантично развитие са ценни с оглед на започналото преди десетилетия и продължаващо и в наши дни каталогизиране на семантичните преходи, което цели подпомагането на семантичната реконструкция в етимологичните изследвания с доказателствен типологически материал (Sperber, Hans. 1923. Einführung in die Bedeutungslehre, Bonn & Leipzig: Schroeder; Buck, Carl D. 1949. A dictionary of selected synonyms in the principal Indo-European languages. A contribution to the history of ideas. Chicago, IL: University of Chicago Press; Schröpfer, Johannes. 1979. Wörterbuch der vergleichenden Bezeichnungslehre: Onomasiologie. Band I. Heidelberg: Winter; Wilkins, David P. 1996. Natural tendencies of semantic change and the search for cognates. In Mark Durie & Malcolm Ross (eds.), The comparative method reviewed. Regularity and irregularity in language change, 265–305. New York & Oxford: Oxford University Press; Zalizniak, A. A., Ganenkov, B. M. D. G. I, and Maisak T, R. M. (2012). The catalogue of semantic shifts as a database for lexical semantic typology. Linguistics 50, 633–669. doi: 10.1515/ling-2012-0020; Carling, G. et al. 2023. The evolution of lexical semantics dynamics, directionality, and drift. Front. Commun., Sec. Psychology of Language. Vol. 8. doi.org/10.3389/fcomm.2023.1126249).

Предположеното семантично развитие би могло също така да бъде интерпретирано и в когнитивна перспектива, както и да послужи за достигане до мотивиращите признаци и първоначалната вътрешна форма на изследваните лексеми.

5. Автореферат

Авторефератът е изготвен коректно и отразява структурата, съдържанието и основните резултати, постигнати в дисертацията.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Въпреки направените критични бележки, не може да бъде отречено това, че дисертационният труд съдържа научно-приложни резултати, които представляват

оригинален принос в езиковедската наука и показват, че докторантката притежава знания и професионални умения по научна специалност „Общо и сравнително езикознание – Индоевропейско езикознание“ за самостоятелно провеждане на научни изследвания.

Поради тази причина давам своята положителна оценка за представения дисертационен труд и ще гласувам за присъждане на образователната и научна степен „доктор“ на Демина Илиянова Иванчева в област на висше образование 2. Хуманитарни науки, професионално направление 2.1. Филология, научна специалност „Общо и сравнително езикознание – Индоевропейско езикознание“.

18.04.2024 г.

Член на научното жури:

(проф. дфн Живка Колева-Златева)